

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

О. В. Ребрій
О. Г. Пешкова

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр»
факультету іноземних мов

Харків – 2026

Рецензенти:

О. І. Єгорова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету;

Р. О. Запорожченко – доктор філософії, доцент кафедри політичної соціології ННІ соціології та медіакомунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

*Затверджено до друку рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 24 квітня 2026 року)*

Ребрій О. В.

Р 31 Глобальні проблеми мови та суспільства : конспект лекцій для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» факультету іноземних мов / О. В. Ребрій, О. Г. Пешкова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. – 47 с.

Курс «Глобальні проблеми мови та суспільства» є обов'язковим курсом магістерського рівня підготовки здобувачів освіти всіх освітньо-професійних програм, спрямованим на вивчення глобальних соціокультурних процесів і їхнього впливу на мовну ситуацію у світі.

Курс охоплює основи глобалістики, культурну та політичну глобалізацію, суперечності глобальних трансформацій, мовну політику, статус і функціонування мов у глобальному контексті, а також концепцію сталого розвитку. Особлива увага приділяється формуванню навичок критичного аналізу сучасних глобальних проблем і застосуванню цих знань у професійній діяльності.

УДК 81'27:316.32

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2026

© Ребрій О. В., Пешкова О. Г., 2026

ЗМІСТ

Передмова	4
Тема 1. Глобалістика як наука	5
Тема 2. Історія розвитку глобалістики	11
Тема 3. Культурна і політична глобалізація	17
Тема 4. Суперечності і дуалізм глобалізації	23
Тема 5. Мова як глобальна проблема сучасності	29
Тема 6. Концепція сталого розвитку ООН	35
Теми есе з курсу	44

ПЕРЕДМОВА

У ХХІ столітті мова перестає бути лише засобом комунікації і дедалі виразніше постає як простір боротьби, інструмент впливу та маркер ідентичності. Вона взаємодіє з політикою, економікою, культурою і технологіями, відображаючи складні процеси глобалізації та водночас формуючи їх. Саме тому осмислення мови в контексті глобальних проблем сучасності стає одним із ключових завдань підготовки фахівців-філологів і перекладачів.

Курс «Глобальні проблеми мови та суспільства» спрямований на формування системно-аналітичного мислення, здатності критично оцінювати багатофакторні соціальні процеси та ухвалювати обґрунтовані рішення у сфері мовної політики й міжкультурної комунікації. У центрі уваги перебувають глобалізаційні процеси, їхні суперечності та вплив на мовну ситуацію у світі, статус мов, феномен лінгва франка, проблеми мовної нерівності та зникнення мов, а також роль мови в ідеологічних і політичних практиках.

Особливу увагу приділено взаємозв'язку мови та глобальних викликів сучасності: культурних трансформацій, інформаційних війн, сталого розвитку та безпеки. Український контекст розглядається як невід'ємна частина цих процесів, що дозволяє студентам осмислити мову не лише як академічний об'єкт, а як живу реальність, у якій вони професійно діятимуть.

Конспект лекцій покликаний не лише структурувати навчальний матеріал, але й стимулювати аналітичне мислення, дискусію та самостійні пошуки. Він може слугувати дороговказом у складному полі глобальних мовних процесів, де кожне поняття має більше ніж одне значення, а кожне рішення — більше ніж один наслідок.

ТЕМА 1.

ГЛОБАЛІСТИКА ЯК НАУКА

Глобалістика є відносно молодого, але стрімко зростаючою міждисциплінарною науковою галуззю, що сформувалась у другій половині ХХ століття. Вона вивчає процеси глобалізації — тобто складні, взаємозалежні трансформації у різних сферах суспільного буття: економічній, політичній, соціальній, культурній, екологічній та технологічній.

Глобалістика: це система наукових знань про природу, закономірності, механізми і наслідки глобалізаційних процесів, а також про шляхи та методи вирішення глобальних проблем людства.

Термін «глобалістика» є похідним від латинського слова *globus* (куля) і вказує на планетарний масштаб явищ, що вивчаються. Водночас сам процес глобалізації охоплює ширший спектр смислів: інтеграцію ринків, формування транснаціональних інститутів, стирання кордонів у культурному просторі тощо.

Для чіткого розуміння наукового статусу будь-якої дисципліни важливо розмежовувати її об'єкт і предмет.

Об'єкт глобалістики	Предмет глобалістики
Глобальна система в цілому — планетарна цивілізація як єдиний цілісний організм, що включає природу, суспільство, культуру та техносферу.	Закономірності, тенденції та механізми процесу глобалізації; виникнення, розвиток і способи розв'язання глобальних проблем людства.
Транснаціональні процеси, що виходять за межі окремих держав і регіонів.	Взаємозалежність локального й глобального, взаємодія акторів на глобальному рівні.

Глобалістика посідає особливе місце у науковому знанні завдяки своєму інтегративному характеру. Вона не лише запозичує методи й концепції суміжних дисциплін, але й формує власний категоріальний апарат і методологію.

Зв'язки глобалістики з іншими науками можна систематизувати таким чином:

- Політологія — аналіз глобального управління, ролі міжнародних організацій, трансформації суверенітету держав.
- Економіка — дослідження глобальних ринків, міжнародної торгівлі, фінансових потоків і нерівності.
- Екологія — вивчення глобальних екологічних загроз, зміни клімату, вичерпання ресурсів.
- Соціологія — аналіз глобальних соціальних рухів, міграції, культурної ідентичності.
- Інформатика — роль цифрових технологій і Інтернету в глобалізації.

Як самостійна наукова дисципліна глобалістика стала можливою лише за певних історичних умов. Ключовими передумовами її формування стали:

1. Індустріальна революція XVIII–XIX ст. та поглиблення міжнародного поділу праці — початок економічної взаємозалежності держав.
2. Перша та Друга світові війни — усвідомлення планетарного масштабу людських конфліктів і необхідності міжнародного регулювання.
3. Науково-технічна революція середини XX ст. — поява ядерної зброї, авіації, телекомунікацій, що докорінно змінили просторово-часові характеристики людської діяльності.
4. Екологічна криза 1960–70-х рр. — усвідомлення вичерпності природних ресурсів і вразливості біосфери.
5. Утворення ООН (1945) та системи міжнародних інститутів — формування інфраструктури глобального управління.

Етап	Хронологія	Ключові події та постаті
Протоглобалістика	кін. XIX — поч. XX ст.	Перші роботи про міжнародні відносини; Г. Спенсер про еволюцію суспільств.
Перший системний	1960-ті рр.	Римський клуб (1968);

етап		Дж. Форрестер — системна динаміка; екологічний рух.
Концептуальний розвиток	1970-ті рр.	Доповідь «Межі зростання» (1972); ЮНЕП; поняття «сталий розвиток».
Глобалізаційний дискурс	1980–90-ті рр.	Р. Робертсон вводить термін «глобалізація»; Е. Гідденс, З. Бауман, У. Бек.
Антиглобалізм та альтерглобалізм	2000-ні рр.	Протести в Сіетлі (1999); Всесвітній соціальний форум (2001).
Сучасний етап	2010-ті — сьогодні	Поліглобалізм; цифрова глобалізація; COVID-19 як тест глобальної системи.

Основні концепції та школи глобалістики

Гіперглобалісти

Представники цього напрямку — Кенічі Оме, Томас Фрідман — стверджують, що глобалізація є незворотнім і всеохоплюючим процесом, який кардинально трансформує світ. На їхню думку, традиційна держава-нація поступово втрачає свої функції, поступаючись місцем транснаціональним корпораціям, ринкам і наддержавним інституціям.

■ **Зверніть увагу:** Томас Фрідман у книзі «Земля пласка» (2005) стверджував, що технологічний прогрес «вирівнює» глобальний економічний простір, надаючи рівні можливості компаніям і людям з усього світу.

Скептики

Скептики (П. Херст, Г. Томпсон, Р. Гілпін) заперечують новизну та глибину глобалізації. Вони вказують, що інтенсивність міжнародних економічних

зв'язків не перевищує рівня кінця XIX ст., а держави залишаються ключовими акторами міжнародних відносин. Глобалізація, на їхнє переконання, є переважно регіоналізацією з формуванням трьох мегаблоків: НАФТА, ЄС та Азійсько-Тихоокеанський регіон.

Трансформаціоналісти

Трансформаціоналісти (Е. Гідденс, Д. Гелд, М. Кастельс) займають проміжну позицію: глобалізація — реальний і потужний процес, але його наслідки неоднозначні, суперечливі та непередбачувані. Держава не зникає, але трансформується, адаптується до нових умов.

Мережеве суспільство (М. Кастельс): новий тип соціальної організації, в якому мережі виробництва, влади та досвіду утворюють домінуючу структуру сучасного суспільства завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Критична глобалістика та альтерглобалізм

Критична глобалістика (І. Валлерстайн, Н. Хомський, Н. Кляйн) піддає сумніву нейтральність і стихійність процесу глобалізації, розглядаючи його як цілеспрямований проєкт розширення влади транснаціонального капіталу за рахунок інтересів трудящих, держав, що розвиваються, та довкілля.

Альтерглобалізм — рух, що виник наприкінці 1990-х рр. і відстоює ідею «іншої глобалізації» — справедливої, демократичної та екологічно відповідальної. Його гасло: «Інший світ можливий».

Глобальні проблеми сучасності

Глобальна проблема: проблема, яка: а) охоплює весь світ або його більшу частину; б) загрожує самому існуванню людства або підриває умови його розвитку; в) вимагає для свого вирішення об'єднаних зусиль усіх або більшості держав.

У науковій літературі існують різні класифікації глобальних проблем. Найбільш поширена — за сферою виникнення:

А) Суперсоціальні (між людиною та суспільством)

- Проблема збереження миру та запобігання ядерній війні.
- Проблема тероризму та організованої злочинності.
- Проблема глобального управління та демократичного дефіциту.
- Демографічна проблема (перенаселення та демографічний спад).

Б) Природно-антропогенні (між людиною та природою)

- Екологічна проблема: забруднення атмосфери, водойм, деградація ґрунтів.
- Кліматична проблема: глобальне потепління, зміни погодних патернів.
- Енергетична проблема: вичерпання невідновних ресурсів.
- Продовольча проблема: голод у країнах Глобального Півдня.

В) Внутрішньосуспільні (між групами людей)

- Проблема бідності та глобальної нерівності.
- Проблема охорони здоров'я та глобальних пандемій.
- Цифровий розрив (Digital Divide).
- Проблема міграції та біженців.

Взаємозалежність глобальних проблем

Ключовою особливістю глобальних проблем є їхня взаємозалежність та взаємообумовленість. Жодну з них неможливо розглядати ізольовано. Наприклад, зміна клімату посилює продовольчу кризу, яка у свою чергу провокує міграцію, соціальну нестабільність і конфлікти.

■ **Зверніть увагу:** Концепція «трилеми сталого розвитку»: людство одночасно має вирішувати три завдання — економічне зростання, соціальну справедливість і екологічну стійкість. Ці цілі часто суперечать одна одній, що і є серцевиною глобальних проблем.

Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР-2030)

У 2015 році ООН прийняла «Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», що включає 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР). Вони охоплюють боротьбу з бідністю, забезпечення якісної освіти, гендерну рівність, збереження біорізноманіття, кліматичні дії та партнерство заради розвитку. ЦСР стали операційним форматом глобалістики для практичного вирішення глобальних проблем.

ТЕМА 2.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІСТИКИ

Глобалістика як наука виникла в другій половині XX століття, проте витоки глобального мислення сягають значно глибших пластів людської думки. Ще в античності філософи замислювалися над єдністю людського роду і можливістю універсального порядку. Стоїки проголошували себе «громадянами світу» (cosmopolitai), а Марк Аврелій у «Роздумах» писав про взаємозалежність усіх людей у межах єдиного розуму-логосу.

Середньовічна ідея *universitas christiana* — спільноти всього християнського світу під духовним проводом папи — була по-своєму першою спробою надрегіонального об'єднання. Ісламська концепція умми також передбачала понаднаціональну спільноту вірних. Ці ідеї заклали культурні й інтелектуальні підвалини для пізніших проєктів глобальної інтеграції.

“Розум — спільний для всіх. Живи так, щоб твоє хороше стало хорошим і для інших.”

— Марк Аврелій, «Роздуми»

Епоха великих географічних відкриттів як перший етап глобалізації

XV–XVII століття стали часом першої справжньої глобалізації — географічної. Плавання Колумба (1492), Васко да Гама (1498) і кругосвітня експедиція Магеллана–Ель-Кано (1519–1522) фактично замкнули планету в єдиний простір. Наслідки цього процесу були революційними:

- Виникнення глобальної торгівлі: срібло з Перу потрапляло до Китаю, прянощі з Молукк — до Європи.
- Формування першої колоніальної системи та міжнародного поділу праці.
- Поширення хвороб, рослин і тварин між континентами — так звана «Колумбова міна».
- Зіткнення і синтез різних цивілізацій, що породило нові культурні форми.

• **Зверніть увагу:** Деякі дослідники (А. Г. Франк, Б. Гілс)

вважають, що перша справжня світова система виникла ще в бронзовому віці — між Єгиптом, Месопотамією та Індом. Проте більшість глобалістів датують початок глобальної системи саме 1492 роком.

XIX – початок XX ст.: індустріальна глобалізація

Промислова революція XVIII–XIX ст. дала людству парові двигуни, залізниці, телеграф і масове виробництво. Це різко скоротило транзакційні витрати на торгівлю і комунікацію, інтегруючи ринки в небувалий раніше спосіб. До 1913 року частка міжнародної торгівлі у світовому ВВП досягла рівня, що повторився лише в 1990-х роках.

Саме в цей період з'явилися перші теоретичні узагальнення про єдність людства і планетарний масштаб проблем. Серед піонерів цього мислення:

Мислитель	Внесок у протогобалістику
Карл Маркс і Фрідріх Енгельс (1840–80-ті рр.)	«Маніфест комуністичної партії» (1848): передбачили інтернаціоналізацію капіталу і виникнення світового ринку.
Герберт Спенсер (1860–90-ті рр.)	Соціальна еволюція як рух від простих до складних диференційованих суспільств — аналогія органічного цілого.
Владімір Вернадський (1863–1945)	Концепція біосфери і ноосфери — перша наукова модель Землі як єдиної живої системи.
Норман Ейнджел (1910)	«Велика ілюзія»: економічна взаємозалежність робить велику війну ірраціональною. (Помилився — 1914 р.)
Герберт Уеллс (1920–40-ті рр.)	«Відкритий змова»: заклик до Світового уряду науково-технічної еліти.

Міжвоєнний період і Друга світова війна:

усвідомлення глобальних ризиків

Перша та Друга світові війни стали трагічним підтвердженням глобального характеру людських проблем. Ліга Націй (1920–1946) стала першою спробою інституціоналізованого глобального управління — попри всі її провали. Саме в цей час виникає поняття «колективна безпека» і розуміння того, що регіональний конфлікт може стати катастрофою планетарного масштабу.

Одночасно формувалася наукова думка, що передувала сучасній глобалістиці. Особливу роль відіграли:

- Тейяр де Шарден (1881–1955) — концепція «ноосфери» і «точки Омеги» як фінального зближення людського розуму.
- Альберт Ейнштейн і «Рассел-Ейнштейнський маніфест» (1955) — заклик до глобального контролю над ядерною зброєю.
- Карл Ясперс — поняття «осьового часу» і спільної духовної спадщини людства.

1945–1968: інституційна глобалізація та перші системні дослідження

Утворення ООН у 1945 році, Бреттон-Вудської системи, ГАТТ, МВФ і Світового банку заклало інфраструктуру глобального регулювання. Це був час оптимізму: здавалося, що міжнародні інституції здатні забезпечити мир і процвітання. Проте вже в 1960-х роках стали очевидними перші ознаки глобальних криз — демографічної, продовольчої та екологічної.

Системна динаміка: методологія моделювання складних систем, розроблена Джеєм Форрестером у МІТ у 1956–1961 рр. Вона описує поведінку систем через петлі зворотного зв'язку, запаси та потоки. Стала математичною основою перших глобальних моделей.

1968–1980: «золоте десятиліття» глобалістики

1968 рік став поворотним: по всьому світу спалахнули молодіжні протести, а Аурел Печеї та Александр Кінг заснували Римський клуб — першу

організацію, що поставила глобальні проблеми в центр наукового і політичного порядку денного.

Рік	Подія	Значення
1968	Заснування Римського клубу	Перша міжнародна організація, що системно вивчає глобальні проблеми.
1970	Перший День Землі	Початок масового екологічного руху в США і світі.
1971	Дж. Форрестер — «Світова динаміка»	Перша комп'ютерна модель глобального розвитку.
1972	Доповідь «Межі зростання»	Сенсаційне дослідження про межі зростання економіки на скінченній планеті.
1972	Конференція ООН з НС у Стокгольмі	Перший глобальний екологічний самміт; створення ЮНЕП.
1974	Доповідь «Людство на роздоріжжі»	Розвиток методології Форрестера; регіональний підхід.
1980	Доповідь Брандта «Північ — Південь»	Аналіз глобальної нерівності між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються.

1980–2000: термін «глобалізація» і розквіт дискурсу

Термін «глобалізація» в сучасному розумінні набув поширення в академічному середовищі в 1980-х роках. Соціолог Роланд Робертсон, один із піонерів цього дискурсу, у 1983 році вперше систематично застосував це поняття. Він же запропонував концепцію «глокалізації» — взаємодії глобального і локального.

У цей же час економіст Кенічі Оме у книзі «Світ без кордонів» (1990) проголосив настання епохи «бездержавного» глобального ринку. З іншого боку, Семюел Гантінгтон (1993) запропонував цивілізаційну парадигму, а Іммануїл Валлерстайн розвивав критичну світ-системну теорію.

“Глобалізація — це не лише вестернізація. Це процес, у якому і Захід, і решта світу взаємно трансформують одне одного.”

— Роланд Робертсон

XXI ст.: поліглобалізм і виклики сучасності

Теракти 11 вересня 2001 року, глобальна фінансова криза 2008–2009 рр., пандемія COVID-19 у 2020–2022 рр. та повернення геополітичного протистояння — все це поставило під сумнів оптимістичні сценарії глобалізації 1990-х. Сформувалися нові дослідницькі напрями:

- Деглобалізація та ре-регіоналізація — посилення регіональних блоків замість єдиного глобального ринку.
- Цифрова глобалізація — поширення даних, платформ і алгоритмів як нових форм глобального зв'язку.
- Пандемічна глобалістика — вивчення поширення інфекційних хвороб і готовності до глобальних криз.
- Кліматична глобалістика — дослідження змін клімату як найгострішої глобальної проблеми XXI ст.
- Геополітична фрагментація — «розщеплення» глобальної системи на конкуруючі блоки на чолі зі США та Китаєм.

Зверніть увагу: Деякі дослідники говорять про «slowbalization» (уповільнення глобалізації) після 2008 р. Частка міжнародної торгівлі у світовому ВВП стагнує, а прямі іноземні інвестиції скорочуються. Проте потоки даних і цифрова торгівля продовжують зростати.

Українська глобалістика: становлення та здобутки

Глобалістика як наукова дисципліна розвивається в Україні з 1990-х років. Провідними центрами досліджень стали Київський національний

університет імені Тараса Шевченка, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАНУ, Дипломатична академія України. Серед ключових напрямів:

- Місце України в глобальній економічній системі та міжнародному поділі праці.
- Глобальні виміри українського питання: безпека, суверенітет, євроінтеграція.
- Екологічні глобальні проблеми та Чорнобильська катастрофа як глобальна подія.
- Українська діаспора як суб'єкт транснаціональних процесів.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році поставило нові питання перед глобалістикою: про межі суверенітету в умовах глобального порядку, роль ядерного шантажу, ефективність міжнародних санкцій і вплив регіональних воєн на глобальні ринки — продовольчий, енергетичний, фінансовий.

ТЕМА 3.

КУЛЬТУРНА І ПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Культурна глобалізація — один із найбільш дискусійних і водночас найбільш відчутних у повсякденному житті вимірів глобалізаційного процесу. Вона охоплює поширення культурних практик, цінностей, стилів споживання, медіа-продуктів, мод і норм поведінки через державні кордони, що веде до формування планетарного культурного простору.

Культурна глобалізація: процес інтенсифікації культурних обмінів і взаємодій між різними суспільствами, що веде до формування спільних культурних практик, символів і цінностей у глобальному масштабі при збереженні або трансформації локальних культурних ідентичностей.

Культурна глобалізація проявляється у кількох взаємопов'язаних вимірах:

- Уніфікація споживчих стандартів: поширення однакових торгових марок, ресторанних мереж, моди.
- Глобалізація медіа та розваг: Голлівуд, К-поп, Netflix, YouTube як глобальні культурні феномени.
- Поширення спорту: футбол, олімпійський рух як реальні «глобальні релігії».
- Академічна глобалізація: інтернаціоналізація університетів, єдині наукові стандарти.
- Цифрова культура: мем-культура, соціальні мережі, онлайн-спільноти без кордонів.

Теорії культурної глобалізації

Культурна конвергенція (Маклюен, Тоффлер)

Маршалл Маклюен ввів поняття «глобального села» (global village) ще в 1960-х роках: електронні медіа, на його думку, перетворюють весь світ на одне велике плем'я. Алвін Тоффлер у «Третій хвилі» (1980) передбачав, що

інформаційна революція породить нову глобальну цивілізацію, що долає промислові та національні поділи.

Культурний імперіалізм (Шіллер, Тунсталл)

Теорія культурного імперіалізму стверджує, що «культурна глобалізація» насправді є одностороннім поширенням американської (або ширше — західної) культури. Герберт Шіллер у «Масових комунікаціях і американській імперії» (1969) показав, як американські медіакорпорації домінують на глобальному ринку, нав'язуючи споживацький спосіб життя і ліберально-індивідуалістичні цінності.

Зверніть увагу: Критики теорії культурного імперіалізму зазначають, що вона недооцінює активну роль місцевих аудиторій у переосмисленні та адаптації «імпортованих» культурних продуктів. Японська манга, корейська хвиля (hallyu) і болівудське кіно свідчать про множинність культурних «центрів».

Гібридизація і глокалізація (Робертсон, Гарсія Канкліні)

Концепція «глокалізації» Роланда Робертсона описує не поглинання локального глобальним, а їхню постійну взаємодію та взаємне перетворення. Нестор Гарсія Канкліні розробив поняття «культурної гібридизації»: культури не зникають під натиском глобалізації, а синтезуються, породжуючи нові, оригінальні форми.

“Глобалізація не знищує різноманіття — вона його трансформує. Світ стає не більш однаковим, а більш складно різноманітним.”

— Нестор Гарсія Канкліні

Американізація, макдональдизація та вестернізація

Соціолог Джордж Рітцер у книзі «Макдональдизація суспільства» (1993) запропонував концептуальну рамку для аналізу культурної уніфікації. Він стверджував, що принципи роботи мережі McDonald's — ефективність,

прорахованість, передбачуваність і контроль — проникають у всі сфери суспільного життя: від освіти до охорони здоров'я.

Принцип макдональдизації	Прояв у суспільстві
Ефективність	Швидке навчання, онлайн-курси, стандартизовані тести замість глибокої освіти.
Прорахованість	Рейтинги університетів, індекс щастя, КРІ у соціальній сфері.
Передбачуваність	Стандартизовані готельні мережі, ідентичні торгові центри в різних країнах.
Контроль	Технологічний контроль над поведінкою споживача і працівника.
Ірраціональність раціональності	Системи, що обіцяють ефективність, часто породжують знеособленість і відчуження.

Культурна ідентичність в умовах глобалізації

Одним із найгостріших питань культурної глобалістики є збереження культурної ідентичності народів в умовах гомогенізуючого тиску глобальних культурних потоків. Соціолог Зигмунт Бауман описував сучасну культурну ідентичність як «рідку» (liquid): вона нестабільна, ситуативна, конструйована.

Реакції на культурну глобалізацію різноманітні та суперечливі:

- Космополітизм — свідоме прийняття множинних ідентичностей і глобальної культури.
- Культурний націоналізм — захист національних мов, традицій і цінностей від зовнішнього впливу.
- Фундаменталізм — радикальна відмова від «чужих» цінностей і повернення до релігійних або етнічних «першоджерел».
- Гібридна ідентичність — творчий синтез власної і запозиченої культури (наприклад, Afrobeat, бразильський карнавал).

Зверніть увагу: ЮНЕСКО у Конвенції про охорону та заохочення розмаїтості форм культурного самовираження (2005) закріпила право держав захищати національну культурну продукцію від нерівної конкуренції з боку глобальних медіагігантів.

Поняття і виміри політичної глобалізації

Паралельно з економічними та культурними процесами відбувається глибока трансформація політичних систем і відносин влади в глобальному масштабі. Політична глобалізація охоплює кілька взаємопов'язаних процесів.

Політична глобалізація: процес поширення і уніфікації політичних інститутів, норм, практик і цінностей у глобальному масштабі, а також формування наднаціональних структур управління та зміни ролі держави-нації в системі міжнародних відносин.

Трансформація держави-нації

Одним із центральних питань політичної глобалістики є те, що відбувається з державою-нацією — головним актором міжнародних відносин Вестфальської епохи (з 1648 р.). Дослідники пропонують три основні відповіді:

Позиція	Аргументи	Представники
Занепад держави	Суверенітет розмивається ТНК, фінансовими ринками, наднаціональними організаціями. ТНК мають більший ВВП, ніж деякі держави.	К. Оме, С. Стрендж
Збереження держави	Держави залишаються головними суб'єктами права, безпеки та перерозподілу. Глобалізація сама по собі є продуктом державних рішень.	П. Херст, Р. Гілпін, Р. Кеохан

Трансформація держави	Держава не зникає, але змінює функції: від «держави-фортеці» до «держави-мережі», що координує дії з іншими акторами.	Е. Гідденс, М. Манн, Д. Гелд
-----------------------	---	------------------------------

Глобальне громадянське суспільство

З кінця 1980-х років активно розвивається феномен глобального громадянського суспільства — транснаціональних мереж НУО, рухів і ініціатив, що діють поза межами держав і ринків. Greenpeace, Amnesty International, Médecins Sans Frontières, Wikileaks — яскраві приклади акторів, що формують глобальну політичну порядку денного.

- Правозахисний рух — моніторинг порушень прав людини і тиск на уряди через міжнародні механізми.
- Екологічний рух — від місцевих протестів до впливу на міжнародні кліматичні переговори.
- Антиглобалістичний і альтерглобалістичний рухи — Всесвітній соціальний форум у Порту-Алегрі (2001).
- Феміністський рух — #MeToo як приклад вірусного транснаціонального руху в цифрову епоху.
- Молодіжні кліматичні страйки — рух Грети Тунберг «Fridays for Future» (2018–).

Глобальне управління: теорія і практика

Глобальне управління (global governance) — це сукупність правил, норм, інститутів і процесів, за допомогою яких здійснюється регулювання міжнародних відносин за відсутності єдиного світового уряду. На відміну від «міжнародного уряду» (government), глобальне управління є децентралізованим, поліцентричним і заснованим на переговорах.

Рівень управління

Приклади інститутів

Глобальний	ООН та її агентства, СОТ, МВФ, Світовий банк, Міжнародний кримінальний суд.
Регіональний	ЄС, АСЕАН, Африканський союз, МЕРКОСУР, ШОС.
Транснаціональний	G7, G20, Давоський форум, Базельський комітет з банківського нагляду.
Недержавний	ISO (стандарти), ICANN (Інтернет), рейтингові агентства (Moody's, S&P).
Гібридний	Паризька угода про клімат — держави + бізнес + НУО.

Демократичний дефіцит глобального управління

Одна з найгостріших критик глобального управління — відсутність демократичної підзвітності. Ключові рішення щодо глобальної економіки, екології та безпеки приймаються в МВФ, СОТ і G20 без прямої участі громадян. Цей «демократичний дефіцит» породжує протести, недовіру і зростання популізму в багатьох країнах.

“Глобалізація створила глобальні проблеми, але не створила глобальної демократії для їхнього вирішення.”

— Джозеф Стіглітц

Після 1989 року дослідники говорили про «третю хвилю демократизації» (С. Гантінгтон): кількість демократичних держав зросла з 41 у 1974 р. до понад 115 у 2000-х. Проте з 2010-х років фіксується зворотна тенденція — «демократичний відступ»: Угорщина, Польща, Туреччина, Індія та інші країни рухаються в бік авторитаризму. Це породило дискусії про глобальне «зараження авторитаризмом» як контрпроцес щодо демократичної глобалізації.

ТЕМА 4.

СУПЕРЕЧНОСТІ І ДУАЛІЗМ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація — це не монолітне явище з однозначними наслідками, а глибоко суперечливий, нелінійний і нерівномірний процес. Вона одночасно відкриває нові можливості і породжує нові загрози; об'єднує і роз'єднує; збагачує одних і збіднює інших. Саме ця амбівалентність робить її одним із найбільш дискутованих понять у сучасних суспільних науках.

“Глобалізація — це не зоря нової ери, а турбулентна сила, що водночас руйнує і будує, інтегрує і маргіналізує.”

— Ульріх Бек, «Що таке глобалізація?»

Дуалізм глобалізації можна сформулювати через систему парних суперечностей, що взаємно обумовлюють одна одну:

- Інтеграція ↔ Фрагментація
- Уніфікація ↔ Диверсифікація
- Можливості ↔ Ризики
- Зростання ↔ Нерівність
- Відкритість ↔ Вразливість
- Глобальне ↔ Локальне

Економічне зростання і нерівність

Прихильники глобалізації наводять вражаючі дані: з 1990 по 2015 рік кількість людей, що живуть в абсолютній бідності (менш ніж 1,9 дол./день), скоротилася з 1,9 млрд до 736 млн осіб. Зростання Китаю, Індії та інших країн з ринком, що розвивається, стало можливим завдяки включенню у глобальні ланцюжки вартості.

Водночас критики вказують на те, що глобалізація супроводжується різким зростанням нерівності — як між країнами, так і всередині них. Найбільш наочно це ілюструє «слонова крива» економіста Бранка Міланович:

Група населення

Зміна реальних доходів 1988–
2008 рр.

Середній клас Азії (40–60 перцентиль)	+70–80% (головні переможці)
Багатіші верстви країн, що розвиваються (60–80 перцентиль)	+40–50%
Нижній середній клас розвинених країн (80–90 перцентиль)	Майже 0% (головні «програвші»)
Глобальна еліта (top 1%)	+60–70% (також переможці)
Найбідніші верстви (нижній дециль)	+10–20% (але з дуже низької бази)

Зверніть увагу: За даними Oxfam (2023), 1% найбагатших людей планети отримав у два рази більше нового багатства, ніж решта 99%, за останні 10 років. Восьмеро найбагатших осіб у світі мають стільки ж, скільки бідніша половина людства.

Відкритість і вразливість

Глобалізація інтегрує національні економіки у єдиний глобальний організм, що значно підвищує ефективність розподілу ресурсів. Але та сама взаємозалежність перетворює локальні кризи на глобальні. Три приклади особливо показові:

Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.

Крах іпотечного ринку США через деривативи, прив'язані до низькоякісних кредитів (subprime mortgages), миттєво поширився на весь світ через інтегровані фінансові ринки. Глобальний ВВП скоротився вперше з часів Другої світової війни. Країни, що майже не мали токсичних активів, постраждали через обвал попиту та кредитне замороження.

Пандемія COVID-19 (2020–2022)

Вірус SARS-CoV-2 за кілька тижнів поширився з Уханя по всьому світу — зокрема завдяки глобальному авіасполученню. Глобальні ланцюжки постачання, що здавалися ефективними, виявилися надзвичайно крихкими: нестача масок, мікросхем і ліків оголила ризики надмірної концентрації виробництва.

Порушення глобальних ланцюжків постачання (2021–2023)

Пандемія, а потім повномасштабна агресія Росії проти України, оголили вразливості «just-in-time» виробництва: єдиний збій у вузловому пункті — порт, завод, країна-виробник — паралізує виробничі процеси по всьому світу.

Технологічний прогрес і нові форми нерівності

Науково-технічна революція та цифровізація стали потужними двигунами глобалізації, але водночас породили нові форми нерівності та відчуження.

Цифровий розрив (Digital Divide): нерівність між людьми, домогосподарствами, підприємствами та географічними регіонами у їхніх можливостях доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та їх використання. Охоплює три рівні: доступ до обладнання, вміння користуватися ним і якість використання.

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (2023):

- Близько 2,6 млрд людей досі не мають доступу до Інтернету (переважно в Африці та Південній Азії).
- У найменш розвинених країнах лише 36% населення користується Інтернетом.
- Жінки у всьому світі мають менший доступ до цифрових технологій, ніж чоловіки.
- Штучний інтелект і автоматизація знищують низькокваліфіковані робочі місця насамперед у країнах, що розвиваються.

Культурне збагачення і культурна гомогенізація

Культурна глобалізація несе в собі одночасно можливість безпрецедентного культурного збагачення — доступу до творів мистецтва, музики, кухні, ідей з усього світу — і загрозу культурної гомогенізації, коли різноманіття культур поступово стирається під натиском уніфікованого масового споживання.

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Поширення мов (включаючи менш вживані через Інтернет).	Домінування англійської як глобальної мови підриває позиції інших мов.
Доступ до світового мистецтва, літератури, наукових досягнень.	Стандартизація художнього виробництва під смаки масового ринку.
Взаємне запозичення кулінарних традицій.	«Ресторанізація» автентичних кухонь під туристів.
Синтез музичних стилів (world music, fusion).	Домінування 5–6 глобальних музичних лейблів на ринку.
Глобальне поширення гуманістичних цінностей.	Нав'язування «вестернізованих» цінностей як «універсальних».

Глобальна інтеграція і ріст націоналізму

Парадокс сучасної глобалізації полягає в тому, що вона одночасно стимулює і реакцію у вигляді зростання націоналізму, популізму та ксенофобії. Чим сильніший тиск глобальних сил, тим більш привабливими стають ідеї «відновлення суверенітету», «захисту своїх» і «повернення до коренів».

Зверніть увагу: Brexit (2016), обрання Трампа (2016), зростання лівого і правого популізму в Європі, «Hindutva» в Індії, «Make America Great Again» – різні прояви єдиної глобальної тенденції: бунту «втрачених» глобалізацією верств населення проти ліберального глобального порядку.

Дослідники виокремлюють кілька механізмів, через які глобалізація живить антиглобалізм:

1. Економічна незахищеність: переміщення виробництв у дешеві країни знищує робочі місця в «старих» індустріальних регіонах.
2. Культурна тривога: відчуття загрози традиційним ідентичностям і стилям життя з боку мігрантів і «чужих» культур.

3. Демократичний дефіцит: рішення, що впливають на повсякденне життя людей, приймаються у невидимих і недоступних центрах глобальної влади.
4. Інформаційна дезорієнтація: соціальні мережі уможлиблюють поширення дезінформації і мобілізацію незадоволених.

Глобальне управління і криза суверенітету

Глобальні проблеми – зміна клімату, пандемії, ядерне поширення — вимагають глобальних рішень, що виходять за межі компетенції окремих держав. Але будь-яке глобальне регулювання неминуче обмежує національний суверенітет, що наражається на опір.

“Парадокс суверенітету: держави мають достатньо суверенітету, щоб заблокувати глобальне рішення, але недостатньо влади, щоб вирішити глобальну проблему самостійно.”

— Дені Гелд

Концепція «ризикового суспільства» Ульріха Бека

Німецький соціолог Ульріх Бек у книзі «Суспільство ризику» (1986) запропонував концептуальну рамку для розуміння суперечностей глобалізації. Він стверджував, що індустріальна цивілізація породила нові, якісно відмінні від традиційних, ризики — ядерні, хімічні, генетичні, екологічні. Ці ризики:

- Є непередбачуваними й невидимими (радіація, ГМО, зміна клімату).
- Не мають кордонів: вони однаково загрожують і бідним, і багатим, і «своїм», і «чужим».
- Не піддаються компенсації: постраждалі не можуть отримати адекватну матеріальну винагороду.
- Призводять до «демократизації небезпеки»: всі під загрозою, незважаючи на соціальний статус.

Суспільство ризику: тип сучасного суспільства, у якому виробництво й розподіл технологічно зумовлених ризиків стає не менш важливим, ніж виробництво і розподіл благ. Ризики мають глобальний, невидимий і системний характер.

Дуалізм глобалізації: синтетичний погляд

Для подолання однобічності в оцінці глобалізації сучасні дослідники пропонують «діалектичний» підхід: розглядати глобалізацію не як однозначно позитивний чи негативний процес, а як складну систему суперечностей, управління якими і є головним завданням людства у XXI столітті.

Вимір	Виклик (тіньова сторона)	Можливість (світла сторона)
Економічний	Зростання нерівності, нестабільність	Зниження бідності, ефективність
Політичний	Ерозія суверенітету, популізм	Міжнародне право, миробудування
Культурний	Гомогенізація, втрата ідентичності	Обмін, збагачення, гібридизація
Екологічний	Глобальне потепління, виснаження ресурсів	Міжнародна кліматична кооперація
Технологічний	Цифровий розрив, автоматизація	Доступ до знань, інновації
Безпековий	Тероризм, пандемії, ядерна загроза	Колективна безпека, моніторинг

ТЕМА 5.

МОВА ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Мова є не лише засобом спілкування, але й основою культурної ідентичності, носієм колективної пам'яті, інструментом влади і способом осягнення світу. Глобалізаційні процеси поставили під загрозу мовне різноманіття людства, породивши кілька взаємопов'язаних проблем: домінування англійської мови, масове вимирання мов, мовні права меншин, а також роль мови у цифрову епоху.

Лінгвоцид (мовна смерть): процес поступового зникнення мови внаслідок того, що її носії переходять на іншу мову, часто під тиском соціальних, економічних або політичних обставин. Мова вважається мертвою, коли в неї не залишається носіїв, що використовують її як рідну.

За оцінками ЮНЕСКО та дослідників з Ethnologue, картина мовного різноманіття людства є тривожною:

- На планеті налічується приблизно 7 000–7 100 живих мов.
- Половина з них перебуває під загрозою зникнення протягом ХХІ ст.
- 90% усього інтернет-контенту представлено лише 12 мовами.
- Щодва тижні у світі зникає одна мова.
- 10 мов є рідними для понад 50% населення планети; решта 6 990+ мов — рідні для 3,5 млрд людей.

Англійська мова посідає унікальне місце у глобальній системі комунікації. Її домінування є наслідком кількох взаємопов'язаних процесів: британського колоніалізму (XVII–XX ст.), американської геополітичної та культурної гегемонії після 1945 року, а також її статусу мови науки, технологій і бізнесу.

Показник	Дані
Носії англійської як рідної мови	близько 380 млн осіб
Носії англійської як другої/офіційної мови	750 млн – 1 млрд осіб

Люди, що вивчають англійську	понад 1 млрд осіб
Частка в науковій літературі (Web of Science)	понад 80%
Частка в Інтернеті	близько 55% контенту
Офіційний статус	офіційна або ко-офіційна в 67 країнах
Мова ООН, ЄС, більшості НУО	так (поряд з іншими)

Дослідники розрізняють кілька концептуальних підходів до статусу англійської мови:

Ква Кваїї (Kwa Kwayyi) — «Lingua Franca English» (ELF)

Цей підхід наголошує, що глобальна англійська вже не є «власністю» Великої Британії чи США — вона еволюціонувала у самостійний засіб міжнародного спілкування з власними нормами і стандартами, що відрізняються від «рідного» варіанту.

Концепція «Lingua Franca» vs «Language of Empire»

Частина дослідників (Р. Філіпсон, А. Пеннікук) наполягають, що англійська не є «нейтральним» засобом спілкування, а несе в собі певну ідеологію, систему цінностей і владні відносини, що відповідають інтересам англословних країн. Поширення англійської вони називають «лінгвістичним імперіалізмом».

“Мовний геноцид — це систематичне знищення мов і культур неанглофонних народів через безперервну глобальну експансію англійської мови.”

— Роберт Філіпсон, «Лінгвістичний імперіалізм»

Типологія мовних ситуацій у глобальному контексті

Для розуміння мовної проблеми важливо розрізняти ситуації, в яких перебувають різні мови:

Тип	Характеристика	Приклади
Гіпер-центральні мови	Домінуючі глобальні мови, міжнародних організацій.	Англійська
Суперцентральні мови	Великі мови з широким геополітичним охопленням.	Китайська, іспанська, арабська, французька, хінді, Portuguese, російська, японська
Центральні мови	Національні мови з великою кількістю носіїв.	Польська, турецька, суахілі, індонезійська
Периферійні мови	Мови меншин, регіональні мови, що зазнають тиску.	Уельська, баскська, гавайська
Мови під загрозою зникнення	Мови з дуже малою кількістю носіїв, без передачі новим поколінням.	Убих (зникла), айнська, керекська, убангі

Чому зникають мови: механізми лінгвоциду

Зникнення мов є не стихійним, а соціально обумовленим процесом. Дослідники виокремлюють кілька взаємопов'язаних механізмів:

1. Фізичне знищення спільноти: колоніальні завоювання, геноцид (наприклад, загибель корінного населення Америки та їхніх мов).
2. Примусова асиміляція: заборона викладання рідних мов, принудова зміна топонімів, репресії проти культури. Приклади: хорватська, каталонська, брейзька, українська під імперським контролем.
3. Економічні стимули: вимога знання «престижної» мови для доступу до освіти, праці та соціальних ліфтів.
4. Урбанізація: переїзд до міст веде до відмови від рідної мови й переходу на мову більшості.

5. Цифрова нерівність: відсутність цифрового контенту і програмних засобів рідною мовою знижує її статус у свідомості молоді.

Зверніть увагу: Особливо болючою для України є проблема русифікації: десятиліття систематичного витіснення української мови зі сфер державного управління, науки, освіти і культури призвели до того, що значна частина населення великих міст сприймала рідну мову як менш престижну.

Мовна політика як інструмент влади

Мовна політика – сукупність державних і суспільних заходів, спрямованих на регулювання мовної ситуації в суспільстві, – завжди є водночас культурним і політичним рішенням. У глобальному вимірі мовна політика відображає відносини влади між групами, народами і державами.

Модель мовної політики	Приклади держав і підходів
Монолінгвізм (одна офіційна мова)	Франція – французька як єдина офіційна; Туреччина Ататюрка – турецька.
Двомовність / багатомовність	Канада – англійська і французька; Швейцарія – чотири офіційні мови.
Мовний федералізм	Індія – 22 офіційні мови + хінді і англійська на федеральному рівні.
Захист мов меншин	ЄС – «Хартія регіональних мов або мов меншин» (1992).
Мовна асиміляція	США – «English Only» рух; деякі пострадянські держави.
Мовне відродження	Ізраїль – відродження іврит; Ірландія – державна підтримка ірландської.

Мовні права людини

З другої половини ХХ ст. формується концепція мовних прав як складової прав людини. Міжнародно-правові документи, що стосуються мовних прав:

- Загальна декларація прав людини (1948) — ст. 2: заборона дискримінації за мовною ознакою.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) — ст. 27: права мовних меншин.
- Декларація ООН про права корінних народів (2007) — право навчатися рідною мовою.
- Барселонська декларація мовних прав (1996) — перший документ, що систематизує мовні права.

Мовні права: сукупність прав, що забезпечують індивіду та мовній спільноті можливість використовувати свою рідну мову в приватному та публічному житті, освіті, правосудді та адміністрації, а також право на підтримку і розвиток рідної мови з боку держави.

Мова в цифровому просторі: нові виклики і можливості

Цифровізація створила як нові загрози для мовного різноманіття, так і безпрецедентні можливості для збереження та розвитку малих мов.

Загрози	Можливості
Англодомінування в Інтернеті: алгоритми, пошукові системи і платформи оптимізовані переважно для англійської.	Вікіпедія підтримує понад 320 мов; деякі малі мови мають активні вікіспільноти.
Відсутність малих мов у системах ШІ (ChatGPT, перекладачах) погіршує їхні цифрові перспективи.	Проекти Common Voice (Mozilla), Masakhane (африканські мови) створюють відкриті датасети для малих мов.
Молодь переходить на мову Інтернету, занедбуючи рідну мову.	Додатки для вивчення мов (Duolingo, Memrise) охоплюють мови, що зникають (ірландська,

	навахо, гавайська).
Автоматичний переклад зменшує стимул вивчати іноземні мови.	Оцифрування архівів і записів дозволяє зберегти звуки та тексти зниклих мов.

Кейс: Українська мова як глобальна проблема

Українська мова є яскравим прикладом того, як мовне питання переплітається з питаннями ідентичності, суверенітету, безпеки і прав людини. Незважаючи на те, що українська є рідною для 40–45 мільйонів осіб і входить до 30 найпоширеніших мов світу, вона протягом сторіч зазнавала систематичного пригнічення:

- Валуєвський циркуляр (1863) і Емський указ (1876) заборонили видання та викладання українською.
- Радянська «коренізація» (1920-ті) змінилася масовими репресіями проти інтелігенції й русифікацією (1930-ті–80-ті).
- Після 1991 р. — поступове відновлення, але збереження потужного впливу російської в медіа та бізнесі.
- Повномасштабна агресія 2022 р. стала каталізатором потужного зростання попиту на українську мову — в Україні і в діаспорі.

Міжнародні ініціативи зі збереження мовного різноманіття

ЮНЕСКО ще з 1953 року системно займається проблемою зникнення мов. Серед ключових ініціатив:

6. Атлас зникаючих мов світу ЮНЕСКО (1996, оновлення 2010) — інтерактивна карта мов під загрозою.
7. Програма «Збереження і заохочення різноманіття культурного самовираження» (2005).
8. Міжнародний день рідної мови (21 лютого, з 1999 р.) — на честь мучеників Бангладешу, загиблих за право навчатися бенгальською.
9. Програма «Мовна різноманітність і багатомовність у кіберпросторі» — ЮНЕСКО.

10. «Програма підтримки корінних мов» ООН (2022–2032) — Міжнародне десятиліття мов корінних народів.

ТЕМА 6.

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ООН

Концепція сталого розвитку (sustainable development) стала відповіддю міжнародної спільноти на усвідомлення того, що економічне зростання будь-якою ціною несумісне з довгостроковим добробутом людства. Перші кроки до цієї концепції були зроблені ще в 1970-х роках, але її остаточне оформлення пов'язане з діяльністю ООН у 1980–90-х роках.

Рік	Подія	Значення для концепції
1972	Стокгольмська конференція ООН з НС	Перший глобальний екологічний самміт; заснування ЮНЕП.
1972	«Межі зростання» (Римський клуб)	Наукове обґрунтування кінечності планетарних ресурсів.
1980	Всесвітня стратегія охорони природи (МСОП)	Перше використання поняття «сталий розвиток» в офіційному документі.
1983	Заснування Комісії Брундтланд (ВКНС)	Початок систематичного розроблення концепції.
1987	Доповідь «Наше спільне майбутнє»	Класичне визначення сталого розвитку.
1992	«Саміт Землі» в Ріо-де-Жанейро	Прийняття «Порядку денного на XXI ст.» — програми дій.
2000	Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ)	Перший набір кількісних глобальних цілей (8 цілей).
2015	Цілі сталого розвитку (ЦСР)	Нова розширена рамка — 17 цілей, 169 завдань, 232 індикатори.

2030	Горизонт ЦСР	Цільова дата виконання «Порядку денного-2030».
------	--------------	--

Доповідь Брундтланд і класичне визначення

Всесвітня комісія з навколишнього середовища і розвитку (ВКНС) під керівництвом норвезького прем'єр-міністра Гру Гарлем Брундтланд підготувала у 1987 році доповідь «Наше спільне майбутнє» (Our Common Future). Вона стала відправною точкою для всіх наступних міжнародних угод і програм у цій сфері.

Сталий розвиток (Брундтланд, 1987): розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби.

Це лаконічне визначення містить кілька ключових ідей. По-перше, визнання міжпоколінної відповідальності: теперішнє покоління є лише тимчасовим розпорядником планети, а не її власником. По-друге, акцент на потребах, а не лише на доходах: розвиток має бути людиноцентричним. По-третє, визнання планетарних меж: є межі того, що екосистема може витримати.

“Людство здатне зробити розвиток сталим — забезпечити, щоб він задовольняв потреби теперішнього часу, не підриваючи здатності майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби.”

— Доповідь Брундтланд, 1987

Три стовпи сталого розвитку

Концепція сталого розвитку ґрунтується на трьох взаємопов'язаних «стовпах» або «вимірах», що утворюють єдину систему. Жоден із них не може реалізуватися окремо від інших — вони взаємно обумовлюють і взаємно обмежують одне одного.

Вимір	Зміст і ключові питання
Економічний вимір	Забезпечення стабільного, ефективного та справедливого економічного зростання. Питання: як генерувати добробут, не виснажуючи ресурсів і не поглиблюючи нерівності?
Соціальний вимір	Подолання бідності, нерівності, забезпечення освіти, охорони здоров'я, гендерної рівності, справедливого розподілу благ. Питання: хто отримує вигоди від розвитку?
Екологічний вимір	Збереження природних систем: клімату, біорізноманіття, водних ресурсів, ґрунтів. Питання: у яких планетарних межах має відбуватися розвиток?

Зверніть увагу: Деякі сучасні дослідники додають четвертий «стовп» — культурний: збереження культурного різноманіття, традиційних знань і культурної спадщини як умови сталого розвитку. ЮНЕСКО активно просуває цю позицію.

«Саміт Землі» 1992 і «Порядок денний на XXI ст.»

Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (червень 1992 р.) стала переломним моментом у глобальній екологічній та розвитковій політиці. Вона зібрала представників 178 держав, у тому числі 108 глав держав і урядів. Ключові документи, прийняті на Самміті:

1. «Порядок денний на XXI ст.» (Agenda 21) — план конкретних дій із забезпечення сталого розвитку на початок нового тисячоліття.
2. Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища і розвитку — 27 принципів сталого розвитку.
3. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН) — правова основа для Кіотського протоколу і Паризької угоди.

4. Конвенція про біологічне різноманіття (КБР) — захист екосистем і генетичних ресурсів.
5. Принципи управління лісами — рекомендаційний документ.

Від ЦРТ до ЦСР: еволюція глобальних цілей

Цілі розвитку тисячоліття (2000–2015)

На Самміті тисячоліття ООН у 2000 р. 189 держав прийняли Декларацію тисячоліття і 8 Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ). Вони були зосереджені переважно на боротьбі з бідністю в країнах Глобального Півдня і включали:

- Подолання крайньої бідності та голоду.
- Загальну початкову освіту.
- Рівність статей і розширення прав жінок.
- Скорочення дитячої смертності.
- Поліпшення охорони здоров'я матерів.
- Боротьбу з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими хворобами.
- Екологічну стійкість.
- Глобальне партнерство в цілях розвитку.

Зверніть увагу: Результати ЦРТ були неоднозначними. Глобальний рівень крайньої бідності дійсно скоротився вдвічі, але значною мірою завдяки успіхам Китаю, а не цілеспрямованій міжнародній допомозі. Багато цілей залишилися недосягнутими в Африці на південь від Сахари.

Порядок денний-2030 і 17 Цілей сталого розвитку

У вересні 2015 р. на Самміті ООН зі сталого розвитку 193 держави прийняли «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Цей документ містить 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), 169 завдань і 232 індикатори для моніторингу прогресу.

17 Цілей сталого розвитку: огляд

ЦСР	Назва	Ключове завдання
ЦСР 1	Подолання бідності	Покінчити з усіма формами бідності всюди.
ЦСР 2	Подолання голоду	Забезпечити продовольчу безпеку і стале сільське господарство.
ЦСР 3	Міцне здоров'я і добробут	Здоровий спосіб життя та загальне медичне покриття.
ЦСР 4	Якісна освіта	Інклюзивна, рівноправна, якісна освіта для всіх.
ЦСР 5	Гендерна рівність	Рівноправність і розширення прав жінок.
ЦСР 6	Чиста вода та належні санітарні умови	Загальний доступ до питної води і санітарії.
ЦСР 7	Доступна і чиста енергія	Загальний доступ до надійної, сучасної, відновлювальної енергії.
ЦСР 8	Гідна праця і економічне зростання	Стале інклюзивне зростання, повна зайнятість.
ЦСР 9	Промисловість, інновації та інфраструктура	Стійка інфраструктура і промисловість, підтримка інновацій.
ЦСР 10	Скорочення нерівності	Зменшення нерівності всередині країн і між ними.
ЦСР 11	Сталі міста і спільноти	Безпечні, стійкі і збалансовані міста.
ЦСР 12	Відповідальне споживання і виробництво	Сталі моделі виробництва і споживання.
ЦСР 13	Пом'якшення	Термінові дії з

	наслідків кліматичних змін	боротьби зі зміною клімату.
ЦСР 14	Збереження морських екосистем	Збереження і збалансоване використання морів і океанів.
ЦСР 15	Збереження екосистем суші	Захист лісів, боротьба з опустелюванням, зупинення втрати біорізноманіття.
ЦСР 16	Мир, справедливість та дієві інституції	Мирні та інклюзивні суспільства, ефективне врядування.
ЦСР 17	Партнерство заради сталого розвитку	Зміцнення засобів здійснення і глобальне партнерство.

Новаторство Порядку денного-2030

Порядок денний-2030 має кілька принципових відмінностей від попередніх рамок:

- Універсальність: стосується всіх країн — і розвинених, і тих, що розвиваються. ЦРТ стосувалися переважно бідних країн.
- Неподільність: 17 цілей утворюють єдину систему, де прогрес у жодній з них неможливий без прогресу в інших.
- Інклюзивність: розроблялися за участі громадянського суспільства, бізнесу та наукової спільноти.
- Амбітність: відбиває зміну парадигми від «розвитку для бідних» до «перетворення всього світу».
- Принцип «нікого не залишати позаду» (Leave No One Behind) — особлива увага до найвразливіших груп.

“Ми сповнені рішучості звільнити людство від тиранії бідності і нужди, зцілити і захистити нашу планету. Ми сповнені рішучості зробити сміливі й трансформаційні кроки, необхідні для того, щоб перевести світ на шлях сталого й стійкого розвитку.”

— Резолюція ГА ООН 70/1 «Перетворення нашого світу», 2015

Прогрес і виклики у досягненні ЦСР

Звіт ООН про сталий розвиток 2023 р. зафіксував тривожний стан справ: лише близько 12% цілей «на правильному шляху» до 2030 р. Решта або просуваються занадто повільно, або регресують.

Сфера	Стан прогресу (2023)
Бідність (ЦСР 1)	Пандемія COVID-19 вперше за десятиліття збільшила бідність; відновлення повільне.
Голод (ЦСР 2)	Кількість голодуючих зростає з 2015 р.: близько 735 млн у 2022 р.
Клімат (ЦСР 13)	Критичне відставання: поточні зобов'язання ведуть до +2,8°C замість цільових +1,5°C.
Освіта (ЦСР 4)	Навчальні втрати через COVID-19 відкинули прогрес на роки назад.
Нерівність (ЦСР 10)	Нерівність зростає як всередині країн, так і між ними.
Чиста енергія (ЦСР 7)	Частка ВДЕ зростає, але недостатньо швидко; 675 млн без доступу до електрики.
Партнерство (ЦСР 17)	Фінансування розвитку відстає; розрив сягає 4,2 трлн дол./рік.

Паризька угода та кліматичний вимір сталого розвитку

Паризька угода (грудень 2015 р.) стала окремим, але нерозривно пов'язаним з ЦСР міжнародно-правовим документом у сфері клімату. Вона зобов'язує держави утримати зростання середньосвітової температури в межах 2°C, докладаючи зусиль для досягнення цільового показника 1,5°C порівняно з доіндустріальним рівнем.

Nationally Determined Contributions (NDC): національно визначені внески — зобов'язання кожної держави-підписанта Паризької угоди

щодо скорочення викидів парникових газів. Оновлюються кожні 5 років за принципом зростаючої амбітності.

Критика концепції сталого розвитку

Концепція сталого розвитку попри свій широкий вплив не позбавлена критики з різних боків:

Напрямок критики	Суть аргументів
Радикальна екологічна критика (degrowth)	Жодне «зростання» не може бути сталим на кінечній планеті. Потрібна не «зелена» модернізація, а скорочення виробництва і споживання.
Критика з Глобального Півдня	ЦСР розроблені без повноцінної участі бідних країн. Вони зберігають нерівноправну структуру глобальної економіки.
Ліберальна критика	Надмірна регуляторна складова загрожує економічній свободі та інноваціям. Ринок краще вирішує ресурсні проблеми.
Критика «зеленого камуфляжу»	ТНК використовують ЦСР як PR-інструмент (greenwashing), формально звітуючи, але не змінюючи своєї поведінки.
Академічна критика	169 завдань — надто багато для ефективного планування. Цілі часто суперечать одна одній (наприклад, економічне зростання vs. кліматичні цілі).

Сталий розвиток в Україні

Україна є повноправним учасником глобального процесу сталого розвитку. У 2017 р. Уряд України затвердив «Цілі сталого розвитку: Україна» — адаптований набір цілей з урахуванням національного контексту. Серед

пріоритетів — подолання бідності, якісна освіта, відновлювальна енергетика та захист довкілля.

Повномасштабна агресія Росії з лютого 2022 р. поставила нові виклики для ЦСР в Україні: руйнування інфраструктури, мільйони переміщених осіб, екологічні злочини (підрив Каховської ГЕС), знищення виробничих потужностей. Відбудова України на принципах сталого розвитку — «Build Back Better» — стала окремим глобальним дискурсом.

Зверніть увагу: Підрив Каховської ГЕС у червні 2023 р. визнано найбільшою екологічною катастрофою в Європі з часів Чорнобиля. Він спричинив знищення унікальних дніпровських плавнів, загибель тисяч тварин, забруднення питної води, підтоплення 40+ населених пунктів — наочний приклад того, як агресія підриває сталий розвиток.

ТЕМИ ЕСЕ З КУРСУ

1. Світова демографічна ситуація та демографічна політика.
2. Взаємозалежність між народонаселенням планети та виснаженням природних ресурсів.
3. Демографічна ситуація та демографічні тенденції в Україні та інших країнах світу.
4. Причини продовольчої проблеми. Її зв'язок з іншими проблемами людства.
5. Продовольчий потенціал Землі. Шляхи вирішення проблеми.
6. Загроза світової війни. Війна як продовження політики іншими засобами.
7. Ядерна війна як припинення всякої політики.
8. Проблеми розбросення й попередження військових конфліктів.
9. Тероризм. Види тероризму і терористичної діяльності.
10. Динаміка феномена тероризму в ХХ столітті.
11. Етнічні проблеми, конфесіональні конфлікти сучасності.
12. Нерівномірний економічний розвиток (проблема «півночі-півдня»).
13. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються й встановлення нового світового порядку.
14. Енергетична криза людства та шляхи її вирішення.
15. Використання альтернативних джерел енергії.
16. Використання вторинної сировини як підхід до вирішення проблеми нехватки природних ресурсів.
17. Суспільство і природа. Причини екологічної кризи.
18. Проблема збереження озонового шару.
19. Проблема глобального потепління.
20. Проблема прісної води.
21. Продовольча проблема.
22. Проблема опустелювання.
23. Проблеми раціонального освоєння Світового океану й космічного простору
24. Пошук нової парадигми розвитку цивілізації.
25. Концепція сталого розвитку: поняття, категорії, індикатори й категорії

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична . Харків: Видавництво «Форт», 2016. 358 с.
2. Глобальні проблеми сучасності : підручник / [кол. авт.]; за ред. В. С. Бакірова. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 632 с
3. Джигирей В. Екологія та охорона навколишнього середовища : навч. посіб. Київ : Т-во «Знання», 2000.203 с.
4. Книш М. М. Політико-географічна глобалістика. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2014.
5. Книш М. Глобальні проблеми людства : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 330 с.
6. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посібник. Львів: ПростірМ, 2021. 130 с.
7. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник. Київ : ДП «Прінт сервіс», 2016. 109 с.
8. Лукашевич В.М. Глобалістика: навч.посібник. Львів: Новий Світ – 2000, 2010. 440 с.
9. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник для післядипломної освіти. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 383 с.
10. Суліма Є.М., Шепелєв М.А. Глобалістика. Київ : Вища школа, 2010. 544 с.

Навчальне видання

Ребрій Олександр Володимирович
Пешкова Ольга Геннадіївна

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр»
факультету іноземних мов

В авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,94. Наклад 50 пр. Зам. № 217/26.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна